

واکاوی مؤلفه‌ها و ظرفیت‌های راهبردی نظام توسعه علمی و دانش کشور از دیدگاه مقام معظم رهبری (ادامت برکاته)

جواد منظمی تبار^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۵

چکیده: موفقیت نهادهای علمی کشور در دستیابی به قله‌های پیشرفت، برآمده از میزان همپوشانی تصاویر ذهنی نخبگان آن است. هرچه این همپوشانی کمتر و نظرات متنوع باشد، اقدام‌ها نیز مختلف، موازی و گاه مخرب هستند. هدف این پژوهش ارائه مدلی راهبردی از نظام علمی برپایه منظومه فکری مقام معظم رهبری به عنوان عالی‌ترین مقام رسمی کشور است. بنابراین همه سخنرانی‌های مرتبط با موضوع ایشان در جایگاه رهبری، از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸، مورد بررسی قرار گرفت. روش پژوهش ما ترکیبی از تحلیل محتوای جهت‌دار و تحلیل مضمون است. نزدیک به ۹۰ سخنرانی معظم‌له فیش‌برداری شده و منبع اصلی سخنرانی‌ها، سایت رسمی ایشان است. یافته‌ها نشانگر این است که مقام معظم رهبری راهکار توسعه علم را تولید علم نافع، توسعه علوم پایه، بومی‌سازی علمی، ثروت‌آفرینی و نوآوری می‌دانند. همچنین در خطاب به مسئولان، توجه ویژه به دانشگاه‌ها، اهتمام به اجرایی شدن مصوبات نقشه جامع علمی کشور، اولویت‌دهی به جهش علمی کشور، تقویت ارتباط صنعت با دانشگاه، پیوستگی زنجیره علمی از ابتدایی تا آموزش عالی و استفاده از علم به مثابه دیپلماسی برای تحقق اهداف عالی نظام، مورد تأکید قرار می‌دهند.

واژگان اصلی: نظام علمی، توسعه علمی، اقتصاد دانش‌بنیان، اقتدار علمی.

۱. استادیار جامعه‌شناسی سیاسی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

عرصه بین‌الملل، عرصه رقابت است. دولت‌ها به عنوان بازیگران اصلی عرصه روابط بین‌الملل، به دنبال پیشبرد منافع ملی، افزایش قدرت و توان ملی خود هستند. میان سطح قدرت ملی و میزان دستیابی به منافع ملی، رابطه مستقیمی وجود دارد. هرچه کشوری از قدرت بالاتری برخوردار باشد، در پیشبرد و حفظ منافع ملی خود تواناتر است. به همین دلیل، هدف اصلی دولت‌ها در عرصه بین‌الملل، افزایش قدرت ملی در قیاس با کشورهای رقیب است. واقعیت این است که جهان پس از گذار از انقلاب‌های مختلف، شاهد انقلاب اطلاعاتی است. در این انقلاب، منبع ارزشمند خلق ثروت و درآمد، دانش و اقتصاد دانش‌بنیان است (منوریان و عسگری، ۱۳۸۹). توسعه اقتصادی دانش‌بنیان بر تولید، توزیع و بهره‌گیری از داده‌ها، اطلاعات، علم، دانش و دانایی استوار است (حمیدی‌زاده و اشرفی، ۱۳۸۹: ۸۲-۶۱). در واقع اقتصاد دانش‌بنیان، نظامی است که در آن تولید و کاربرد دانش، منشأ اصلی ایجاد ثروت محسوب می‌شود.

در اقتصاد عصر حاضر که برپایه دانش و سرمایه‌های دانشی است، موفق‌ترین بنگاه‌ها آن‌هایی هستند که از دارایی‌های ناملموس علمی خود، به طور کارآمدتری استفاده می‌کنند. این شرایط، محدود به شرایط سازمانی و بنگاهی نیست؛ بلکه در سطح ملی نیز دانش و اطلاعات به مهمترین مؤلفه اقتدار ملی تبدیل شده است (نای، ۱۳۸۹). ماندگاری کنشگرانه در نظام بین‌الملل، اتفاق نمی‌افتد مگر در سایه توجه به حوزه‌های معرفتی و رشد سریع علمی در بخش بنیادی و کاربردی. قدرت ملی که بر دانش استقرار یافته، ویژگی مهمی دارد که همان مشروعیت‌بخشی است. دانش همچون قدرت نرم عمل کرده و دریافت کنندگان این قدرت را با خود همراه و هم‌داستان می‌سازد؛ بنابراین دانش به‌سان قدرت نرم، متعلق به بازیگرانی دارد که بدون استفاده از زور، نتایج دلخواه می‌گیرند؛ چراکه سیاست‌ها و ارزش‌های دانش‌بنیان برای همگان مقبولیت بیشتری دارد (نای، ۱۳۸۷).

ثمره انقلاب ایران، نظام جمهوری اسلامی و جایگاه رهبری ولایت‌فقیه است. کشوری مکتبی و آرمان‌خواه که به دنبال استقرار حکومت دینی در جهان اسلام و سراسر کره‌خاکی است. یک نظام سیاسی با چنین داعیه و رسالت عظیمی برای تحقق اهداف و آرمان‌های خود، بیش از هر کشور دیگری نیازمند قدرت و اقتدار ملی است. به همین دلیل، با توجه به ظهور عصر اطلاعات و اقتصاد دانش‌بنیان حاکم بر بازار جهانی، سرعت بخشیدن به رشد علمی

کشور امری حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است. مقام معظم رهبری در مقاطع مختلف زمانی بر ضرورت توسعه و رشد سریع علمی تأکید فراوانی داشته‌اند. در همین راستا مسئولان ذی‌ربط اقدام به تدوین سندهای راهبردی کرده‌اند تا با آن بتوانند عرصهٔ فراخ علمی را در جهت قدرت ملی سامان دهند. در کشور سندهای مختلفی مانند نقشهٔ جامع علمی، سند تحول راهبردی علم و فناوری و یا برپایهٔ نیاز هر دانشگاه، سندی راهبردی تدوین شده است. برنامه‌های راهبردی تدوین شده توسط دانشگاه‌ها به دلایل مختلف نتوانسته به دانشگاه‌ها قابلیت راهبردی بدهد؛ در نتیجه این برنامه‌ها گاه با شکست مواجه شده‌اند یا نگرش ذی‌نفعان و مخاطبان را به اهمیت برنامه‌ریزی راهبردی تغییر داده است (فرازی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۷-۵۱). یکی از مهمترین مسایل مهم در تدوین سند راهبردی، اشارهٔ گذارا و مؤیدانهٔ به نظرات مقام معظم رهبری است. با توجه به جایگاه و توجه فراوانی که ایشان به حوزهٔ دانش دارند، تهیهٔ مدلی راهبردی از بیانات و سخنرانی‌های مرتبط معظم‌له با حوزه علم و دانش ضروری به نظر می‌رسد. تأکیدهای ایشان چه در بعد کمی و چه کیفی، حاوی سیاست‌های کلانی است که می‌تواند اقتدار ملی ایران اسلامی را به دنبال داشته باشد.

این مقاله در نظر دارد با بررسی آرا و نظرهای مقام معظم رهبری، مدلی راهبردی از نظام علمی کشور ارائه کند. سخنان ایشان همواره برپایهٔ تحولات داخلی، منطقه و نظام بین‌الملل ایراد شده است؛ بنابراین هر سیاست و راهبردی که ارائه می‌دهند، در چهارچوب تحلیلی محیطی و با آگاهی از نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید حوزهٔ علم و دانش است. به همین دلیل سخنرانی‌های مقام معظم رهبری بخش مهمی از فرایند تحلیل راهبردی را پشت سر گذاشته و آنچه بر زبان ایشان جاری می‌شود، چکیده‌ای از داده‌های موجود، تغییرات و تحولات، نگاه به روز شده به مسایل کشور و همچنین همراه با پتانسیل عظیمی از تجربه و دانش کارشناسان و متخصصان حوزه است.

پیشینهٔ پژوهش

در زمینهٔ موضوع این پژوهش، مقاله‌های علمی با روش‌های مشخص به ندرت انجام شده و بیشتر آثار تولیدی، در قالب سخنرانی است. میرزابابایی (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان علوم‌انسانی و جایگاه آن از نگاه مقام معظم رهبری این پرسش را مطرح کرده است که علوم‌انسانی در ایران چه جایگاه و منزلتی دارد و چه راهکارهایی برای ارتقای این مهم در

ایران ارائه شده است؟ این پژوهش از نظر روش‌شناسی، چهارچوب مشخصی ندارد، تنها به برخی از نظرات مقام معظم رهبری اشاره شده و توصیه‌های ایشان به اساتید، دانشجویان و مسئولان گزارش شده است. پورسعید و شاه‌محمدی (۱۳۹۵)، در پژوهشی دیگر با عنوان طراحی مدل جهاد علمی از دیدگاه مقام معظم رهبری با استفاده از روش داده‌بنیاد، به تحلیل سخنرانی‌های ایشان پرداخته‌اند. از مهمترین یافته‌های این پژوهش در تبیین مؤلفه‌های مدل جهادی، می‌توان به خودجوشی، جوان‌گرایی، فرهنگ کار علمی، توجه به منافع غیرشخصی و سرمایه‌گذاری در حوزه علم اشاره کرد.

باقری‌مجد و فلاح (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران، به مطالعه اسنادی نظرهای ایشان پرداخته و با تهیه پرسشنامه‌ای آن را بین ۲۹۰ نفر از اعضای هیئت علمی مورد پیمایش قرار داده‌اند. از مهمترین یافته‌های این پژوهش، سه راهبرد الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، اقتصاد دانش‌بنیان و کارآفرینی می‌باشد. قلی‌پور و چیت‌سازیان (۱۳۹۶)، در پژوهش خود، ابعاد و مؤلفه‌های تحول در علوم انسانی در اندیشه مقام معظم رهبری و دلالت‌های آن بر علوم انسانی مطلوب جمهوری اسلامی، با روش نظریه داده‌بنیاد، به تحلیل ۳۶ سخنرانی و شش نامه مکتوب ایشان پرداخته‌اند. در این پژوهش، ویژگی‌های نهاد علوم انسانی مطلوب جمهوری اسلامی در سه بُعد ساختار، محتوا و کنشگران به دست آمد. از مهمترین یافته‌های این پژوهش می‌توان به همراهی علم و دین، توجه ویژه به علوم انسانی اسلامی، بهبود شیوه‌های آموزشی و فعالیت‌های پژوهشی متناسب از ویژگی‌های ساختاری مطلوب، اعتماد به نفس، نوآوری، اسلام‌گرایی، انگیزه و استعداد، ویژگی‌های نیروی انسانی مطلوب و در نهایت، اسلامی بودن و بومی بودن اشاره کرد. در مجموع، پژوهش‌های مختلفی که در این حوزه انجام شده، کمتر به جایگاه راهبردی مقام معظم رهبری توجه داشته‌اند. این پژوهش‌ها بیشتر نگاه اکتشافی داشتند. پژوهش حاضر ضمن حفظ رویکرد اکتشافی، با نگاهی راهبردی و سیاست‌گذارانه، می‌کوشد تا برپایه نظرات مقام معظم رهبری، مدل توسعه دانش را ارائه کند.

چارچوب نظری

قدرت یکی از مفاهیم کلیدی در روابط بین‌الملل است. قدرت ملی، به عنوان یک مفهوم ژئوپلیتیکی، بازتاب ویژگی‌های جمعی افراد یک ملت است. از برآیند توانایی‌های جامعه،

قدرت عمومی و کلی آن پدیدار می‌شود (حافظنیا، ۱۳۷۹). قدرت ملی به مجموعه توانمندی‌های ارگانیکی گفته می‌شود که ناشی از عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. کالینز، استراتژیست آمریکایی، قدرت ملی را مجموعه‌ای از توانایی‌های بالقوه و بالفعل یک کشور تعریف می‌کند که از توانایی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، فناورانه و نظامی آن ناشی می‌شود (کالینز، ۱۳۷۰: ۲۸).

قدرت ملی دارای منشأ و مبادی گوناگونی است که در کارکردی جمعی تولید قدرت می‌کنند. دستیابی به قدرت، دلیل اصلی رقابت‌ها، کشمکش‌ها و نیز شکل‌گیری دسته‌بندی‌ها و پیمان‌های دو یا چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی است. بر همین اساس، نظم اجتماعی و روابط کشورها و انسان‌ها شکل می‌گیرد. قدرت، توانایی یک بازیگر را در استفاده از منابع و امکانات در جهت تأثیرگذاری بر رویدادهای بین‌المللی به نفع خود، نشان می‌دهد. برخی قدرت را کلیدی‌ترین مؤلفه تعیین‌کننده مناسبات و جایگاه کشورها در عرصه روابط بین‌الملل می‌دانند (انعامی علمداری، ۱۳۸۷). ملت‌ها، خواست‌ها، آرمان‌ها و منافع مختلف و متنوعی دارند که برآورده شدن آن‌ها تابعی از سطح و چگونگی قدرت ملی به ویژه در مقایسه با سایر کشورهاست (زرقانی، ۱۳۸۸؛ به نقل از پیشگاهی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱۱-۱۹۱).

عوامل اصلی تشکیل دهنده قدرت ملی کشورها، در حوزه‌های گوناگونی جای می‌گیرند (حافظنیا، ۱۳۸۶). گلدستاین^۱ (۱۹۹۹)، عوامل و عناصر قدرت را وسیله‌ای می‌داند که یک بازیگر می‌تواند با آن در بلندمدت، ظرفیت‌ها، برنامه‌ها و اقدامات خود را گسترش دهد. عناصر قدرت عبارتند از جمعیت (Caws, 2015: 1- 10)، جغرافیای کشور (Taylor, 1994) و تولید ناخالص ملی (Goldstein, 1999) (به نقل از کامران و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۸-۵).

2. Goldstein

جدول شماره ۱: منابع عمده قدرت در ادوار مختلف

منابع عمده قدرت	کشور پشتاز	دوره
شمش طلا، تجارت استعماری، ارتش‌های متشکل از سربازان مزدور، پیوندهای میان سلسله‌های پادشاهی	اسپانیا	قرن شانزدهم
تجارت، بازارهای سرمایه، نیروی دریایی	هلند	قرن هفدهم
جمعیت، صنعت مناطق روستایی، دستگاه دولتی، ارتش	فرانسه	قرن هجدهم
صنعت، همبستگی سیاسی، امور مالی و اعتبار، نیروی دریایی، هنجارهای لیبرالی، موقعیت جزیره‌ای (سهولت دفاع از سرزمین)	انگلیس	قرن نوزدهم
بزرگی اقتصاد ملی، پیشتازی در حوزه‌های علمی و تکنیکی، فرهنگ جهانی، نیروهای نظامی و ائتلاف‌ها، رژیم‌های لیبرالی بین‌المللی، مرکزیت ارتباطات فراملی	امریکا	قرن بیستم
علم و فناوری اطلاعات، اقتصادهای برپایه اطلاعات، کیفیت استفاده از فناوری اطلاعات در بخش‌های مختلف سیاسی- اقتصادی و اجتماعی، قدرت نرم	؟	قرن بیست و یکم

(پیشگامی فرد و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱۱-۱۹۱).

همان‌گونه که در جدول شماره ۱، گزارش شده است، منابع قدرت مدام در حال تغییر است. در هر دوره‌ای، یک یا چند منبع در توانایی و افزایش قدرت تأثیرگذار بوده است. در اروپای قرن هجدهم جمعیت منبع عمده‌ای برای قدرت به‌شمار می‌آمد. سپس وسعت سرزمین و اهمیت صنعت و شبکه‌های ریلی مطرح شد. در ابتدای نیمه دوم قرن بیستم، علوم و فناوری پیشرفته در صنعت و سلاح هسته‌ای به عنوان منابع قدرت مطرح شدند. قرن بیست و یکم با توجه به افزایش نقش اطلاعاتی و سازمانی قدرت، حجم اطلاعات در دسترس، افزایش بیشتری پیدا خواهد کرد و در این میان، توانایی سازمانی برای واکنش سریع و نرمش‌پذیر، به منبع عمده‌ای برای قدرت تبدیل خواهد شد (پیشگامی فرد و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱۱-۱۹۱). نکته قابل توجه در این جدول، محوریت یافتن دانش و اطلاعات به عنوان منبع اصلی قدرت در عصر حاضر است. امروزه اقتصاد دانش‌بنیان حاکم بر بازارهای جهانی، خط تمایز اقتصاد سنتی و اقتصاد نوین محسوب می‌شود.

مدل‌های مختلفی برای ارائه مدل راهبردی نظام علمی ارائه شده که دارای عناصر متفاوتی هستند. البته این مدل‌ها در خطاب به یک واحد یا سازمان خاص تدوین می‌شوند. با توجه به اینکه مقام معظم رهبری نظریات خود را درباره عرصه علمی بیان کرده‌اند، بنابراین از برخی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی راهبردی مانند چشم‌انداز، مأموریت یا بازخورد برخوردار نیست؛ زیرا ایشان در پی ارائه مدلی راهبردی نبوده‌اند، بلکه این محقق است که می‌کوشد سخنرانی‌های متعدد ایشان را در طول سه دهه مطالعه کند و تا آنجا که امکان دارد با رویکردی قیاسی و برپایه روش تحلیل محتوای جهت‌دار، مؤلفه‌های مدل راهبردی را استخراج نماید. در این راستا پنج مؤلفه راهبردی محیط‌شناسی، ارزش‌ها، دکترین، اهداف و سیاست‌ها شناسایی شده‌اند:

(۱) **محیط‌شناسی:** محیط‌شناسی یا تحلیل محیط، به بررسی شرایط محیط داخلی و خارجی مؤثر بر موضوع مورد بحث می‌پردازد. این محیط‌ها از محیط مستقیم پیرامونی تا محیط دور دست را شامل می‌شوند. همچنین قابل تفکیک به محیط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و تکنولوژیک است (حاجیان، ۱۳۹۵: ۲۸-۵). در واقع محیط‌شناسی نوعی توصیف وضعیت موجود و نسبت سنجی آن با دیگران در محیط داخلی و بیرونی است؛

(۲) **ارزش‌ها:** ارزش‌ها معیارهای رفتاری و تصمیم‌گیری هستند که بر اساس شرایط اجتماعی و فرهنگی هر جامعه‌ای شکل می‌گیرند. ارزش‌ها در طول زمان پدید می‌آیند و به طور نسبی از جامعه‌ای به جامعه دیگر و از زمانی به زمان دیگر متفاوت هستند. این مفهوم در بخش‌های مختلف یک جامعه از جمله حوزه سازمانی، کاربردهای متفاوت دارد. ارزش‌های سازمانی می‌توانند مبنایی برای تدوین سیاست‌ها باشند؛ حتی می‌توان با تکیه بر آن‌ها، شیوه رفتار روزانه کارکنان و مبنای تصمیم‌گیری‌ها در محل کار را مشخص کرد. سازمان‌ها باید هنگام برنامه‌ریزی‌های بلندمدت، ارزش‌های محوری مشخص شده خود را رعایت کنند و به هنگام ارزیابی عملکرد، تصمیم‌هایی را که در این زمینه می‌گیرند، بر پایه ارزش‌های محوری خود بگذارند (ملایی، ۱۳۹۸). ارزش‌ها در مدیریت استراتژیک معیار و مبنایی است که بر پایه آن اهداف، راهبردها، دکترین و سیاست‌ها نضج می‌گیرد. در مدیریت استراتژیک که در سطح کلان و ملی تدوین می‌شود، بیشتر ارزش‌های حاکم بر آن همان ارزش‌هایی است که به طور ضمنی و صریح در منشور ملی (قانون اساسی) لحاظ می‌شود؛ بنابراین هر بخش از سیستم مدیریتی جمهوری اسلامی ایران که در سطح کلان

به دنبال مدیریت راهبردی است، باید به این ارزش‌ها پایبند باشد و آن‌ها را نسبت به حوزه خود تعریف و تجسم بخشد. در اینجا نیز ارزش‌های مرتبط با مدیریت استراتژیک حوزه نظارت و بازرسی، مورد توجه قرار می‌گیرد؛

۳) **دکترین:** دکترین به نظریه، اصول، عقیده، آیین، مکتب یا قواعد بنیادین معتبری گفته می‌شود که هدایت‌کننده اقدام در پشتیبانی از سیاست‌ها و برنامه‌ها، در راستای تأمین اهداف بوده و به کار بردن آن‌ها نیازمند درک ضرورت‌های تصمیم‌گیری صحیح و منطقی است؛ بنابراین نظریه، اصول یا قواعد بنیادین معتبری است که هدایت‌کننده اقدام در پشتیبانی از سیاست‌ها و برنامه‌ها در راستای تأمین اهداف است و به کار بردن آن‌ها نیازمند درک مقتضیات تصمیم‌گیری صحیح و منطقی است (توحیدی، ۱۳۹۳)؛

۴) **اهداف:** هدف در لغت به معنای (نشانه) و (غرض) است، اما در اصطلاح چیزی است که شخص پیش از عمل، آن را در نظر می‌گیرد و نیروی خویش و وسایل لازم را برای وصول به آن به کار می‌برد و غرضش دستیابی و رسیدن به آن است. در تعریف هدف باید گفت: نتیجه‌ای است که رسیدن به آن مورد نظر باشد؛ از این‌رو هر برنامه‌ریزی، با تشخیص و تجزیه و تحلیل هدف‌های سازمان آغاز می‌شود و به دنبال آن اقدامات بعدی صورت می‌گیرد. سازمان برای رسیدن به آن هدف پدید آمده است (قرائی‌مقدم، ۱۳۸۲). هدف‌گذاری مبنایی برای برنامه‌ریزی، سازماندهی، ایجاد انگیزه و کنترل است و نتایج مورد نظر را مشخص کرده و برای کسب نتایج، ایجاد انگیزش می‌کند و با تدوین شاخص‌ها و معیارها، امکان ارزیابی عملکرد و پیشرفت را فراهم می‌سازد. هدف‌گذاری افزون‌بر فراهم آوردن امکان بهبود و رشد و تعالی، میزان کارایی و اثربخشی سازمان را معین می‌کند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۷)؛

۵) **سیاست‌ها:** به طور خلاصه، سیاست و خط‌مشی، مجموعه بایدها، نبایدها، اولویت‌ها و توصیه‌هایی است که از رده بالاتر سازمان برای هدایت و راهنمایی در دستیابی به اهداف به عنوان چراغ راه حرکت سازمان تعیین و ابلاغ می‌شود. می‌توان گفت سیاست چراغ راه حرکت مجریان و فعالیت‌ها به سوی اهداف است (توحیدی، ۱۳۹۳). سیاست‌ها چهارچوب‌های منطقی هستند که چگونگی تصمیم‌گیری‌ها را معین می‌کنند. سازمان در فقدان سیاست‌های مناسب از دستیابی به مجموعه تصمیم‌های هماهنگ در سطح سازمان و

در طول زمان محروم می‌ماند. سیاست‌ها از مهمترین عوامل ایجاد سازگاری و هم‌افزایی در سازمان هستند. اجرای یک راهبرد نیازمند پشتیبانی سیاست‌های سازمان است و برای تحقق این امر، پیش از تلاش برای اجرای راهبرد جدید، باید سیاست‌های متناسب با آن را در سازمان مستقر کرد (حسن‌بیگی، ۱۳۹۰).

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع کیفی است. تکنیک مورد استفاده ترکیبی از تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار و تحلیل مضمون است. داده‌های پژوهش شامل سخنرانی‌های مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸ است که یا موضوع آن دانش بوده یا بیاناتی است که در ملاقات با دانشجویان، دانشگاهیان، معلمان و دانش‌آموزان ارائه شده است. در این باره، نزدیک ۹۰ سخنرانی ایشان فیش‌برداری شده و منبع اصلی سخنرانی‌ها، سایت رسمی ایشان (<http://farsi.khamenei.ir>) است. روش بررسی سخنرانی‌ها تحلیل مضمون بوده و تلاش شده تا با توجه به مدل‌های راهبردی جاری در علم مدیریت، مقوله‌های استراتژیک در نظر ایشان دریافت و ارائه شود. نرم‌افزار به کار رفته در تحلیل‌ها، مکس کیودا^۱، از نرم‌افزارهای کیفی در تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های غیرکمی است. این نرم‌افزار می‌تواند در زمینه متون، تصاویر، فیلم و عکس، کاربری مناسبی در بخش تبیین و تحلیل نظری پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی داشته باشد. نمودارهای ارائه شده در بخش یافته‌ها، با همین نرم‌افزار طراحی شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش حاصل تحلیل مضمونی بیانات مقام معظم رهبری است و در مرحله کدگذاری باز، شامل ۵۸۳ کد اولیه است. با حذف کدهای تکراری، ۲۳۴ کد باز اصلی باقی ماند که مبنای مفهوم‌سازی و مقوله‌سازی قرار گرفت. پنج مؤلفه اساسی برای طراحی مدل راهبردی توسعه دانش‌شناسایی شد که بر اساس کدهای باز شامل محیط‌شناسی (۳۲ کد)، ارزش‌ها (۱۴ کد)، دکرین (۲۲ کد)، اهداف (۱۳ کد) و سیاست‌ها (۱۵۳ کد) می‌شود. سیاست‌ها نیز در پنج بخش سیاست‌های مربوط به مسئولان (۳۱ کد)، دانشگاه (۴۶ کد)،

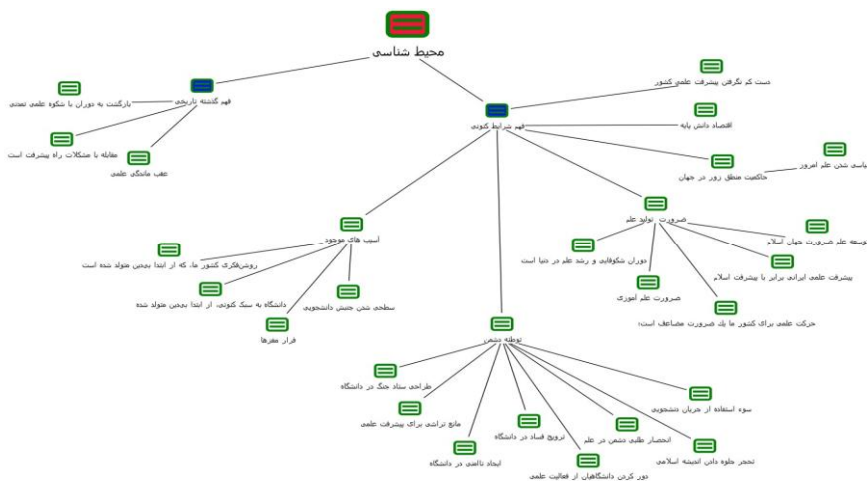
^۱. MAXQDA10

دانشجو (۳۹ کد)، اساتید (۱۰ کد) و عرصه علم (۲۷ کد) برساخته شده‌اند.

۱) محیط‌شناسی مدل راهبردی

مهمترین گام در ارائه مدل راهبردی از سوی مدیران ارشد سازمان یا جامعه، تحلیل محیطی یا محیط‌شناسی است؛ زیرا نه تنها اعتبار مدل راهبردی برگرفته از محیط‌شناسی دقیق است، بلکه اجرایی شدن سیاست‌ها و راهبردها نیز باید در بستر محیطی شناخته شده انجام پذیرد. در واقع استراتژی برنامه واحد، همه‌جانبه و تلفیقی است که محاسن یا نقاط قوت اصلی سازمان را با عوامل و تغییرات محیط مربوط می‌سازد و به گونه‌ای طراحی می‌شود که با اجرای صحیح آن از دستیابی به اهداف اصلی سازمان اطمینان حاصل شود. به‌طور کلی محیط می‌تواند به دو دسته داخلی و بیرونی تقسیم شود (علی‌احمدی و اسدی، ۱۳۸۵: ۱۱-۵). همان‌گونه که از نمودار شماره ۱ پیداست، محیط‌شناسی مقام معظم رهبری را می‌توان در دو بخش فهم گذشته تاریخی کشور و شرایط کنونی جامعه جهانی و ایران تقسیم کرد. ایشان در بخش گذشته تاریخی به این نکته اشاره داشته‌اند که باید پذیرفت بنا به دلایل مختلفی، کشور دچار عقب‌ماندگی شده است. البته این نباید ما را از گذشته درخشان تمدنی خود دور سازد. از سوی دیگر تاریخ به ما می‌آموزد هیچ ملتی نمی‌تواند بدون دست و پنجه نرم کردن با موانع و مشکلاتی که با آن مواجه است، به جایی برسد (در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه؛ ۱۳۷۹/۷/۱۴).

نمودار شماره ۱: نقشه مفهومی محیط‌شناسی مدل توسعه علم و دانش

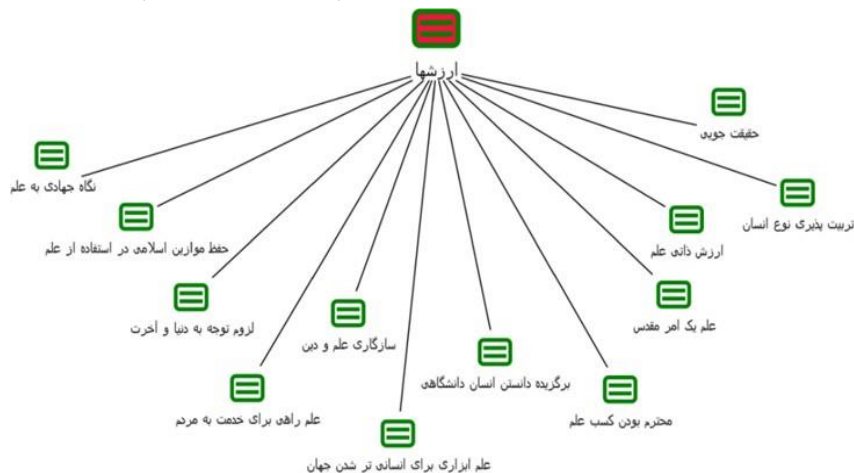

بیانات ایشان دربارهٔ محیط‌شناسی بیشتر معطوف به شرایط کنونی جهان است. در این زمینه به مقوله‌هایی چون دانش پایه شدن اقتصاد جهان، حاکمیت زور در جهان و ضرورت تولید علم با توجه به موقعیت ایران و جهان اسلام اشاره دارند. همچنین به توطئه دشمن در ایجاد مانع بر سر راه توسعه علمی کشور از راه انحصارطلبی علمی، به فساد کشاندن دانشگاه‌ها، متحجر جلوه دادن اندیشه اسلامی، طراحی ستاد جنگ و ناامنی در دانشگاه و... در کنار آسیب‌هایی چون سکولار متولد شدن دانشگاه و قشر روشنفکری، فرار مغزها و سطحی شدن جنبش‌های دانشجویی اشاره داشته‌اند: «آماج بسیاری از توطئه‌های امروزی که علیه جمهوری اسلامی هست، علم و اهل علم و دانشجویان علم و محیط علمی است؛ این را توجه داشته باشید (دانشکده علوم دریایی نوشهر، ۱۳۸۸/۷/۱۴).

۲) ارزش‌های مبنایی مدل راهبردی

هیچ مدل راهبردی نمی‌تواند جدای از مبانی اعتقادی و ارزشی هر سازمان یا جامعه‌ای تدوین شود. در این زمینه دو رویکرد اساسی وجود دارد: توجه به ارزش‌ها در قالب بیانیه ارزش و دیگری عدم تعارض برنامه‌ها با ارزش‌ها (پیوست فرهنگی). در رویکرد نخست متنی با عنوان بیانیه ارزش تهیه شده تا در تدوین اجزای بعدی مورد توجه قرار گیرد. در واقع می‌توان این رویکرد را حد واسطی دانست که در آن، ارزش‌ها به عنوان یک جزء از اجزای سند مورد توجه قرار می‌گیرد (علی‌احمدی، ۱۳۹۴: ۳۰-۳). در اینجا کوشش شده تا ارزش‌های حاکم بر مدل راهبردی توسعه علمی که در درون سخنان مقام معظم رهبری اشاره شده، مورد بررسی قرار گیرد.

نمودار شماره ۲: نقشه مفهومی ارزش‌های حاکم بر مدل توسعه علم و دانش

همان‌گونه که در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود، ایشان علم را دارای ارزش ذاتی می‌دانند و معتقدند انگیزه اصلی انسان‌ها از کسب علم باید کشف حقیقت باشد و آن را امری مقدس می‌دانند. ایشان بر این باورند که نوع بشر موجودی تربیت‌پذیر است و کسب علم فعالیت محترمی است که موجب انسانی‌تر شدن جهان می‌شود. افزون‌بر این، دین و علم دو دنیای سازگارند و مسلمان‌ها برای آباد کردن دنیا و آخرت خود به آن‌ها نیاز دارند. به باور ایشان، کسب علم راه بهتری برای خدمت کردن به مردم است؛ بنابراین انسان دانشگاهی انسانی برگزیده و ارزشمند محسوب می‌شود. باید در کسب علم مقید به موازین اسلامی بود و برای رفع شکاف‌ها با نگاه جهادی آن را به دست آورد. ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

«علم را برای خدمت، برای معنویت، برای پیشرفت فضائل انسانی، برای دفاع حقیقی از حقوق انسان باید فرا بگیریم. ثروت ملی و اقتدار ملی باید برای این باشد که این ملت بتواند برخلاف سنت رایج جهان، پرچم عدالت را در دست بگیرد. به کسی زور نگوئیم؛ به مظلوم کمک کنیم؛ با ظالم مقابل و مواجه شویم؛ جلوی ظالم را بگیریم» (بیانات در دیدار نخبگان جوان، ۱۳۸۹/۷/۱۴).

۳) دکترین مدل راهبردی

دکترین^۱ به نظریه، اصول عقیده، آیین، مکتب یا قواعد بنیادین معتبری گفته می‌شود. دکترین هدایت‌کننده اقدام در پشتیبانی از سیاست‌ها و برنامه‌ها برای تأمین اهداف بوده و به کار بردن آن‌ها نیازمند درک ضرورت‌ها و تصمیم‌گیری صحیح و منطقی است. دکترین جهت‌دهنده اصلی سیاست‌ها و اقدامات یک حوزه در مدت طولانی چندین ساله و محدود است؛ بنابراین دکترین‌ها می‌توانند در طول زمان و با توجه به شرایط اجتماعی جای خود را به دکترین‌های دیگر بدهند. در مجموع بررسی سخنان مقام معظم رهبری نشان می‌دهد، دکترین ایشان در توسعه علم، اقتدارآفرینی است:

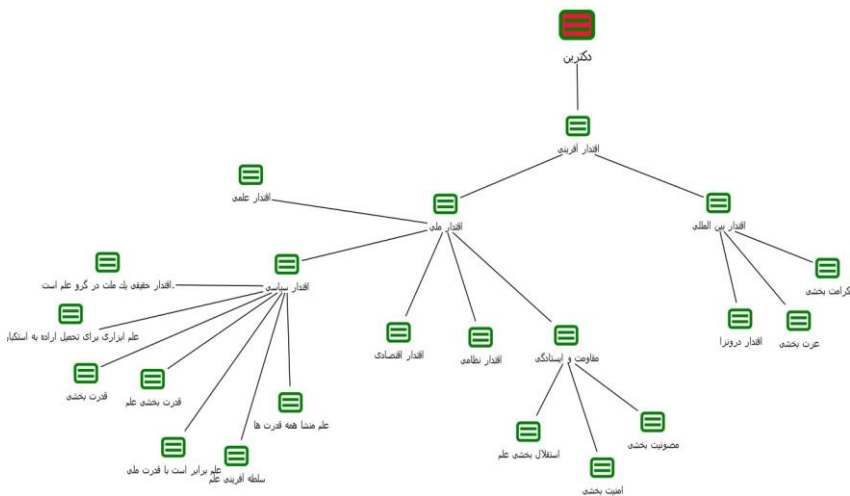
«ما جهش علمی را نباید بگذاریم متوقف بشود. کشور اگر به علم بپردازد و علم را پیش ببرد، آقا خواهد شد؛ به معنای واقعی کلمه: *العلم سلطان*^۲. اگر قدرت می‌خواهیم، اگر عزت

۱. Doctrine

۲. العلم سلطان، من وجده صالیه، و من لم یجدہ صیل علیہ: دانش، سلطنت و قدرت است، هرکه آن را بیابد با آن یورش برد و هرکه آن را از دست بدهد، بر او یورش برند (شرح نهج البلاغه، ابن ابی‌الحدید، ج ۲: ۳۱۹).

می‌خواهیم، اگر این را می‌خواهیم که ما مرجع مراجعات کشورها و دولت‌ها باشیم، نه اینکه آن‌ها مرجع مراجعات ما باشند، باید علم را تقویت کنیم و این ممکن است و این عملی است» (دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۴/۱۲/۲۰).

نمودار شماره ۳: نقشه مفهومی دکترین توسعه علم و دانش

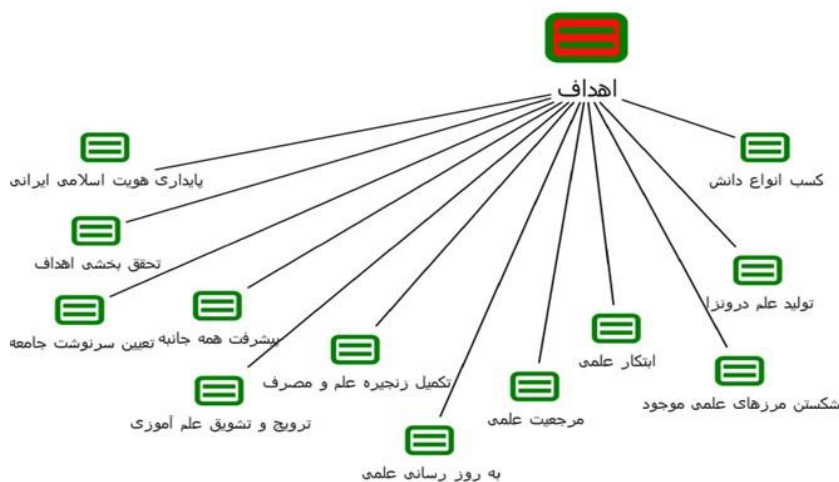
اقتدار آفرینی علمی از نظر مقام معظم رهبری، شامل اقتدار بین‌المللی و اقتدار ملی است. از نظر ایشان، اقتدار علمی به دنبال خود اقتدار اقتصادی، نظامی و سیاسی می‌آورد. همچنین اقتدار علمی موجب ایستادگی ملت از راه استقلال و مصونیت‌بخشی به قسمت‌های مختلف جامعه می‌شود. از نگاه ایشان، اقتدار علمی، اساس اقتدار ملی است که در نهایت به اقتدار بین‌المللی ایران اسلامی می‌انجامد:

«پایه و مایه همه این‌ها، قدرت علمی است. یک ملت، با اقتدار علمی است که می‌تواند سخن خود را به گوش همه افراد دنیا برساند؛ با اقتدار علمی است که می‌تواند سیاست برتر و دست بالاتر را در دنیای سیاسی حائز شود. اقتصاد هم به دنبال این‌ها به دست می‌آید؛ پول تابع توانایی‌هاست. امروز این طوری است. علم را می‌شود به پول تبدیل کرد و از لحاظ اقتصادی هم قوی شد. این، جایگاه علم است» (دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق^(ع)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹).

۴) اهداف مدل راهبردی

هدف‌گذاری از مراحل مهم مدیریت راهبردی است. هدف‌گذاری این امکان را به مدیران می‌دهد تا مدتی پس از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، به ارزیابی عملکرد خود بپردازند. مهمترین اهداف مدل توسعه دانش از سوی مقام معظم رهبری عبارتند از: کسب انواع دانش، به روزرسانی علمی، تولید علم درون‌زا و شکستن مرزهای علمی موجود. با تحقق این اهداف، کشور ابتکار علمی را به دست می‌گیرد و با تکمیل زنجیره علم و مصرف، نیازهای اساسی جامعه برآورده می‌شود. در نهایت، پیشرفت همه جانبه کشور، تحقق اهداف عالی نظام اسلامی، تعیین سرنوشت جامعه توسط خود مردم و پایداری هویت ایرانی و اسلامی به سرانجام می‌رسد.

نمودار شماره ۴: نقشه مفهومی اهداف توسعه علم و دانش

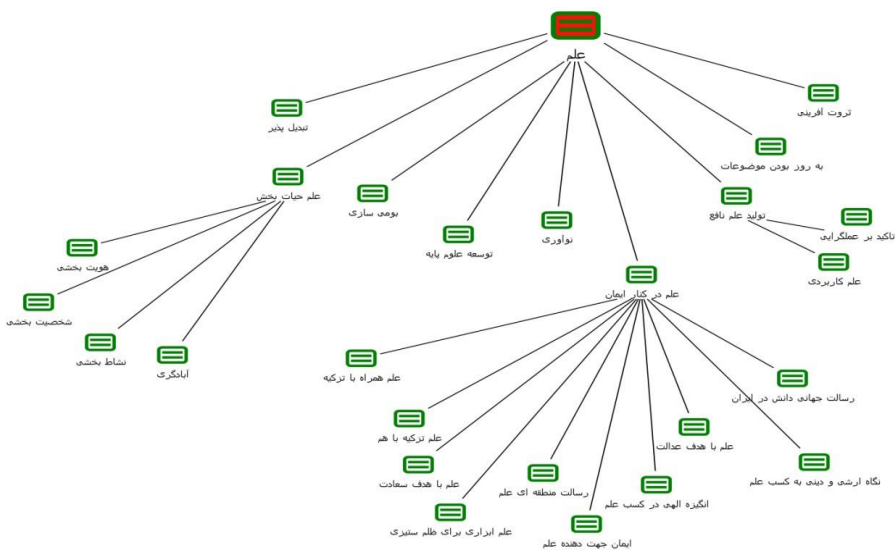

۵) سیاست‌های مدل راهبردی

مفهوم‌های سیاست و استراتژی، دارای معنی و محتوای متفاوت از یکدیگر هستند. استراتژی‌ها بیشتر آینده‌نگری و مشخص کردن جایگاه سازمان در داخل اجتماع یا فرایند طراحی شکل‌گیری آن در آینده است. سیاست‌ها، به هنگام انجام فعالیت‌های استراتژیک و تصمیم‌گیری در دیگر سطوح مدیریت، قواعد و اصولی را به میان می‌گذارد که باید با آن همخوانی داشته باشد. همان‌گونه که پیشتر گفته شد، بیانات مقام معظم رهبری به دلیل جایگاه ایشان در سلسله مراتب نظام مدیریتی کشور حاوی مطالب استراتژیکی است که سبب می‌شود

بیشتر موضوعات و مطالبی که از سوی ایشان ارائه می‌شود، در سطح سیاست‌های کلان و راهنمای حوزه‌های مختلف مدیریتی کشور باشد. با توجه به اصل ۱۱۰ قانون اساسی، یکی از وظایف مهم مقام رهبری، تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام است. در این راستا، سیاست‌های ایشان را می‌توان در پنج حوزه علم، مسئولان ذی‌ربط، نهاد دانشگاه، استاد و دانشجو تقسیم‌بندی کرد. خطی‌مشی مهمی که ایشان برای عرصه علمی مشخص می‌کند شامل به روز بودن موضوعات علمی، تولید علم نافع، نوآوری علمی، توسعه علوم پایه، بومی‌سازی علمی، ثروت‌آفرینی، ترکیب علم و ایمان و بالا بردن ظرفیت تبدیل‌پذیری علم است.

نمودار شماره ۵: نقشه مفهومی سیاست‌های مرتبط با عرصه علم

مقام معظم رهبری با نقد جریان حاکم بر عرصه علمی جهان امروز می‌فرمایند:

«علم را برای خدمت، برای معنویت، برای پیشرفت فضائل انسانی، برای دفاع حقیقی از حقوق انسان باید فرا بگیریم. ثروت و اقتدار ملی باید برای این باشد که این ملت بتواند برخلاف سنت رایج جهان، پرچم عدالت را در دست بگیرد. به کسی زور نگوییم، به مظلوم کمک کنیم، با ظالم مقابل و مواجه شویم، جلوی ظالم را بگیریم. شما فکرش را نکنید، اگر توی این دنیایی که سکه رایج عبارت است از ظلم و زورگویی و استکبار و استعمار و استثمار ملت‌ها و هرکسی که قدم در جاده دانش و علم و پیشرفت می‌گذارد، همین راه را دنبال

می‌کند، عده‌ای زور می‌گویند، عده‌ای هم زور را می‌پذیرند، سلطه‌گر و سلطه‌پذیر که مجموعاً نظام سلطه را به وجود می‌آورند، یک ملتی قد علم کند، عالم باشد، قدرت داشته باشد، حرف برای زدن داشته باشد و بتواند صدای خودش را به دنیا برساند، دارای فناوری پیشرفته و ابزارهای گوناگون ارتباطی باشد، دارای قدرت تبلیغات باشد، دارای انسان‌های با اعتماد به نفس باشد و با این نظام سلطه مقابله کند. آنجایی که همه دست به دست هم می‌دهند تا یک ملت را مظلوم کنند، زیر پا له کنند، او به دفاع از آن ملت سینه سپر کند، ببینید در دنیا چه اتفاق عجیبی رخ خواهد داد؛ وضع دنیا دگرگون خواهد شد. برای این هدف کار کنید، علم را برای این فرا بگیرید، دنبال این باشید، این لازم است، والا اگر روشی که علم‌آموزان و صاحبان علم در دنیا در این دویست، سیصد سال دنبال کردند، ما هم ته صف آن‌ها بایستیم، راهی که آن‌ها رفتند، ما هم همان راه را برویم، این که هنری نیست؛ این که هدفی نیست که انسان از جان خودش برای آن مایه بگذارد. ما بایستی راه جدیدی را باز کنیم. راه جدید این است که یک ملتی با دارا بودن ابزار علم و اقتدار علمی که همه چیز دیگر را به دنبال خودش می‌آورد، انگیزه‌های الهی و ارزش‌های الهی و اخلاق الهی را در دنیا علم کند و پرچمش را برافرازد. این، آن توفعی است که ما از شما داریم» (دیدار مقام معظم رهبری با نخبگان، ۱۳۸۹/۷/۱۴).

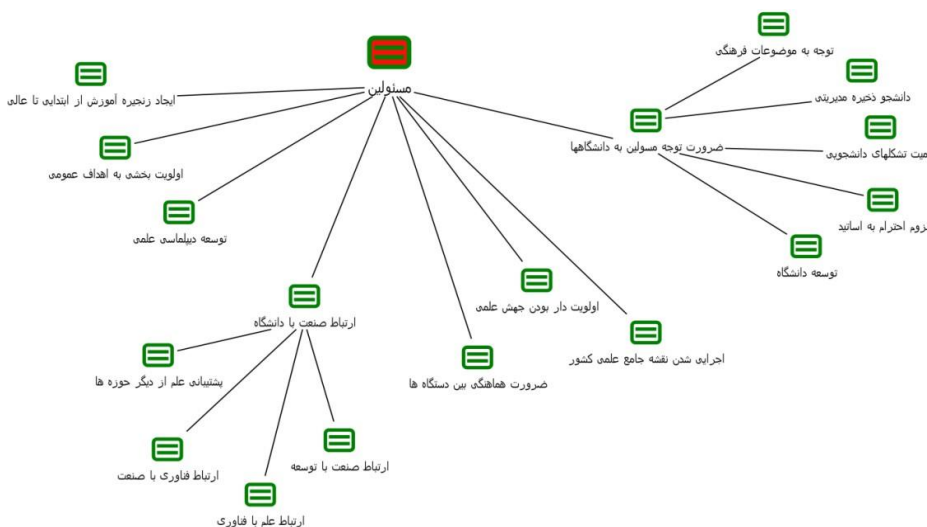
مقام معظم رهبری بر این باورند که توسعه علمی کشور نیازمند توجه مسئولان در بخش‌های مختلف نظام مدیریتی است. سیاست‌های خطاب شده به مسئولان را می‌توان با عناوین توجه ویژه مسئولان به دانشگاه، اولویت‌دار بودن جهش علمی، اجرایی شدن نقشه جامع علمی کشور، هماهنگی بین دستگاه‌های مختلف، ارتباط صنعت و دانشگاه، ایجاد زنجیره آموزش از ابتدایی تا مقاطع عالی، توسعه دیپلماسی علمی و اولویت‌بخشی به اهداف عمومی مطرح کرد. ایشان با خطاب قرار دادن قوه مجریه می‌فرمایند:

«دولت اولویت‌های کشور را در نظر بگیرد. ما اولویت‌هایی داریم. البته نیاز خیلی است. میدان نیازهای کشور میدان وسیعی است؛ یعنی شاید اصلاً قابل شمارش نباشد، ولی طبق قاعده عقلی باید اولویت‌ها را فوریت‌ها را یا مسایل ریشه‌ای‌تر را در نظر گرفت. من به نظرم سه مسئله از نظر اولویت، از لحاظ ریشه‌ای بودن و حل مشکلات دیگر از همه مهمتر است؛ یکی عبارت است از مسئله اقتصاد مقاومتی. کشور بدون اقتصاد مقاومتی رشد نخواهد کرد، مشکلات اقتصادی‌اش برطرف نخواهد شد، بلکه گرفتاری‌هایش روزبه‌روز بیشتر خواهد شد،

اگر ما اقتصاد مقاومتی را عمل نکنیم... اولویت دوم جهش علمی است. ما جهش علمی را نباید بگذاریم متوقف بشود. کشور اگر به علم بپردازد و علم را پیش ببرد، آقا خواهد شد» (دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۵/۱۲/۲۰).

نمودار شماره ۶: نقشه مفهومی سیاست‌های مرتبط با مسئولان

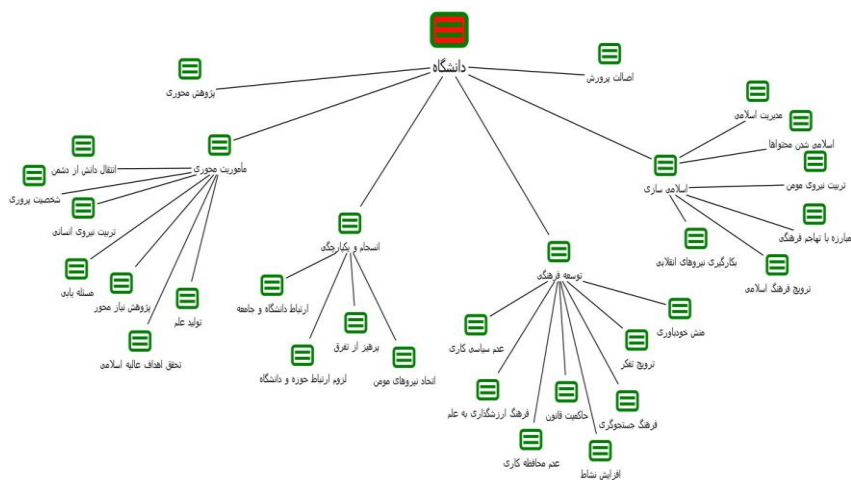

دانشگاه مهمترین زیرساخت پیشرفت و توسعه کشور است (دیدار با اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۷/۹/۲۴). این جمله نشان می‌دهد دانشگاه از سوی مقام معظم رهبری کانون توسعه علمی معرفی شده است. دانشگاه وظیفه تولید علمی را بر عهده دارد. از نگاه ایشان دانشگاه نباید به آموزش محدود شود؛ بلکه باید پرورش را به عنوان سیاستی اساسی بپذیرد. همچنین پژوهش محوری، اسلامی‌سازی، توسعه فرهنگی، انسجام و یکپارچگی و مأموریت محوری دیگر سیاست‌های توصیه شده از سوی ایشان است. در بیانات ایشان، برای تحقق مأموریت محوری به سیاست‌های جزئی‌تر مانند انتقال دانش از دشمن، شخصیت‌پروری، تربیت نیروی انسانی، مسئله‌یابی، پژوهش نیازمحور و تولید علم اشاره شده است. ایشان معتقد است برای توسعه فرهنگی دانشگاه باید به مواردی چون خودباوری، ترویج تفکر، فرهنگ جست‌وجوگری، حاکمیت قانون، افزایش نشاط، عدم سیاسی کاری و ارتقای فرهنگ ارزش‌گذاری به علم توجه ویژه داشت. ایشان در سیاست توسعه منش خودباوری می‌فرمایند:

«امروز رسالت اول دانشگاهیان، حفظ این جهت‌گیری و تلاش برای شکوفا شدن

استعداد علمی و فکری نسل جوان بالنده کشور است. نظام اسلامی نشان داده است ملت ایران، دارای ظرفیت عظیمی برای پیشرفت در همه عرصه‌های زندگی است. گام بلند انقلاب در این راه طولانی، قطع وابستگی و پیروی است. محیط علمی باید در عین آنکه بالاترین بهره ممکن را از دانش پیشرفته جهان می‌برد، متکی به خود و مبتکر و خلاق و کاوشگر باشد. نظام سلطه جهانی همیشه کوشیده است به وسیله عوامل تبلیغی خود، احساس حقارت و ناتوانی و نیاز را در ملت‌هایی که از قافله علم و فناوری عقب مانده‌اند، تقویت کند و آنان را همیشه نیازمند خود نگاه دارد» (پیام به گردهمایی ویژه دانشگاهیان و دانشجویان در تجلیل از حضرت امام خمینی (ره)، ۱۳۸۷/۳/۱۲).

نمودار شماره ۷: نقشه مفهومی سیاست‌های مرتبط با نهاد دانشگاه

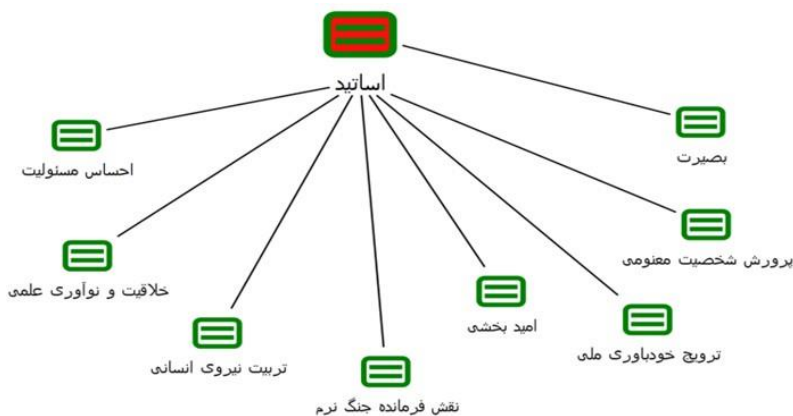

همان‌گونه که از نمودار شماره ۷ پیداست، اسلامی‌سازی دانشگاه برای مقام معظم رهبری یکی از مهمترین مؤلفه‌های اساسی سیاست‌گذاری در تحقق اقتدارآفرینی دانشگاه معرفی شده است. ایشان بر این باورند که در کنار مدیریت اسلامی، دانشگاه‌ها باید در متون و سرفصل‌های خود تجدید نظر کنند و با به کارگیری نیروهای مؤمن و انقلابی فرهنگ اسلامی را ترویج داده و با فرهنگ غربی حاکم بر دانشگاه‌ها مبارزه کنند:

«اگر به معنای حقیقی کلمه، موازین اسلامی مدیریت مورد توجه قرار گیرد، بدون تردید در همه حرکت‌های علمی و فرهنگی دانشگاه تأثیر می‌گذارد و در همه بخش‌ها خیلی ساماندهی می‌کند. به اعتقاد ما این طور است. بنده هرچه نگاه می‌کنم، در بخش‌هایی که موفقیت‌های چشمگیر داریم - چه در دانشگاه و چه در خارج دانشگاه - جای پای عناصر

مؤمن و مسلمان و معتقد را می‌بینم. در دانشگاه شما هم بنده کارهای برجسته‌ای را مشاهده کردم که کار همین بچه‌های مؤمن و متدین و معتقد است. کارهای خوب، از انسان‌های مؤمن صادر می‌شود. علی‌القاعده مدیریت اسلامی بر حرکت اسلامی دانشجویان تأثیر مثبتی خواهد داشت؛ هم کمک می‌کند به این حرکت‌ها و هم کمک می‌کند تا این حرکت‌ها راه درست‌شان را ادامه دهند و دچار اشتباه و خطا نشوند» (پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۲).

نمودار شماره ۸: نقشه مفهومی سیاست‌های مرتبط با اساتید دانشگاه

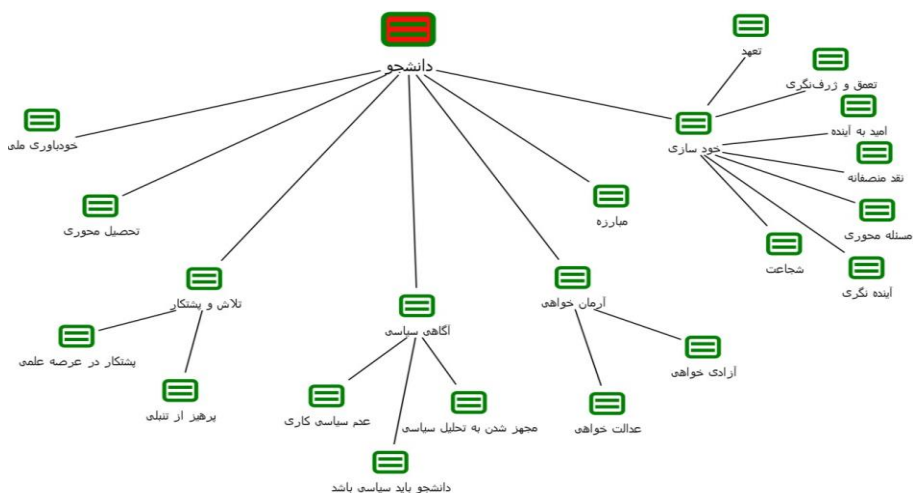
ایشان نه تنها به محیط دانشگاه حساسیت نشان می‌دهند، بلکه با نوعی جامع‌نگری، اساتید و دانشجویان را فرماندهان و افسران جنگ نرم معرفی می‌کنند. در این زمینه می‌فرمایند: «اگر در زمینه‌های مسایل اجتماعی، مسایل سیاسی، مسایل کشور، چیزهایی که به چشم باز و بصیرت کافی احتیاج دارد، جوان دانشجوی ما، افسر جوان است، شما که استاد او هستید، رتبه بالاتر افسر جوانید؛ شما فرمانده‌ای هستید که باید مسایل کلان را ببینید» (دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۶/۸).

همان‌گونه که از نمودار شماره ۸ پیداست، ایشان برای اساتید خط‌مشی‌هایی مشخص می‌کنند که شامل بصیرت، پرورش شخصیت معنوی، ترویج خودباوری ملی، امیدبخشی، تربیت نیروی انسانی، احساس مسئولیت و خلاقیت و نوآوری است. برای نمونه ایشان با انتقاد از وجود برخی نیروهای مرعوب غرب در دانشگاه‌ها می‌فرمایند:

«در طول سال‌های متمادی پیش از انقلاب بعد از انقلاب هم البته تا امروز رگه‌هایی مشاهده شده در دانشگاه‌ها- جریانی وجود دارد که مرعوب و مغلوب تسلط فرهنگ غربی

است؛ هر چیز غربی برای او مایه تمجید [است] و هر چیز میهنی و ملی و خودی مورد تحقیر و اهانت قرار می‌گیرد؛ داریم کسانی از این قبیل؛ این درست عکس آن چیزی است که باید باشد» (دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۱/۴/۱۳۹۳).

نمودار شماره ۹: نقشه مفهومی سیاست‌های مرتبط با دانشجویان

ایشان با تأکید ویژه به نسل جوان و به ویژه قشر دانشجو، آنان را قوه محرکه و پیشرفت کشور معرفی می‌کند و همچنان که در بخش سیاست‌های مسئولان به آن اشاره شد، مسئولان کشور را به توجه ویژه به سرنوشت دانشجویان تشویق می‌کنند: «نسل جوان در هر جامعه، موتور حرکت تحولات اجتماعی و تحولات سیاسی است؛ به ویژه جوان دانشجو؛ طبیعت‌اش / این است» (دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹/۹/۱۳۹۲).

نتیجه‌گیری

توسعه نظام علمی کشور همچون دیگر حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف، نیازمند حضور نسل جوان و محیط‌شناسی شرایط داخلی و خارجی است. مقام معظم رهبری با محیط‌شناسی شرایط داخلی و نظام بین‌الملل، توانسته ضرورت‌ها و نیازمندی‌های اساسی توسعه دانش را در کشور شناسایی و معرفی کند. ایشان با علم به ضعف‌ها و عقب‌ماندگی‌های تاریخی کشور و شرایط انحصارطلبی نظام سلطه در عرصه علمی و اقتصاد دانش‌پایه حاکم بر نظام بین‌الملل، توسعه سطح کمی و کیفی دانش را در دستور کار خود و مسئولان کشور قرار می‌دهد. ایشان منطق حاکم بر نظام بین‌الملل را زر و زوری می‌داند که بیش از گذشته به دانش وابسته شده

است. این محیط شناسی به شکلی منطقی با مدل راهبردی توسعه دانش که از بیانات ایشان برگرفته شده، تطابق دارد. مقام معظم رهبری دانش را ارزشمند و کسب آن را قابل ستایش و محترم می‌داند. علم و دین را با یکدیگر سازگار و آن را ابزاری برای خدمت به انسان‌ها معرفی می‌کند و معتقد است علم در کنار ایمان می‌تواند انسان را به سرمنزل مقصود برساند.

محیط‌شناسی و آرمان‌ها و ارزش‌های حاکم بر اندیشه مقام معظم رهبری، ایشان را به سمت و سوی دکترین اقتدار علمی سوق می‌دهد. ایشان نه تنها به برکات معنوی علم به خوبی واقفند، بلکه می‌دانند آنچه موجب سلطه جهان غرب بر مسلمانان شده، پیشرفت‌های علمی است که در خدمت حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قرار گرفته است. ایشان اقتدار علمی را مایه اقتدار ملی و بین‌المللی می‌داند و با توجه به دکترین اقتدارگرایی موضوعاتی چون تولید علم درون‌زا، شکستن مرزهای علمی موجود، به دست گرفتن ابتکار و مرجعیت علمی و تکمیل زنجیره علم و مصرف را هدف‌گذاری کرده‌اند. مقام معظم رهبری برای تحقق هدف‌گذاری‌های انجام شده در پنج عرصه مختلف، سیاست‌هایی را بیان می‌فرمایند. در عرصه علمی ایشان به روزرسانی موضوعات علمی، تولید علم نافع، توسعه علوم پایه، بومی‌سازی علمی، ثروت‌آفرینی و نوآوری را راهکاری برای توسعه دانش ملی معرفی می‌کنند. همچنین در خطاب به مسئولان بر این باورند که دانشگاه‌ها باید مورد توجه ویژه آن‌ها باشد؛ اهتمام خاصی به اجرایی شدن مصوبات نقشه جامع علمی کشور داشته باشند؛ جهش علمی را در اولویت کاری خود قرار دهند؛ ارتباط صنعت با دانشگاه را تقویت کنند؛ زنجیره علمی از ابتدایی تا آموزش عالی را به سرانجام رسانند و در نهایت از علم به مثابه دیپلماسی برای تحقق اهداف عالی نظام استفاده کنند.

رهبری برای تحقق دکترین اقتدار علمی و هدف‌گذاری‌های مربوطه معتقدند، محیط دانشگاه باید روندی متفاوت با آنچه در پیش گرفته را در پیش گیرد. همچنین برای تحقق این تغییر و تحول، سیاست‌هایی چون اصالت پرورش، اسلامی‌سازی، توسعه فرهنگی، انسجام پژوهش‌محوری و مأموریت‌محوری را پیشنهاد می‌دهند. از نگاه ایشان مهمترین مأموریت دانشگاه، تولید علم، انتقال دانش از دشمن به داخل، تربیت نیروی انسانی، مسئله‌یابی، شخصیت‌پروری و پژوهش‌نیازمحور است. همچنین از تلاش‌ها و حرکت‌های علمی بنیادی، عمیق، متراکم و با برد بلند حوزه و دانشگاه نیز به عنوان مهمترین عاملی نام می‌برند که

زمینه‌های تعیین و شکل‌گیری راهبردهای جهاد علمی را ایجاد می‌کند. از آنجا که معظم‌له جهاد علمی را یکی از بزرگترین فرائض می‌دانند، چنین برداشت می‌شود که باید حرکت علمی و جهاد علمی را راهبرد کلان و فریضه بزرگ برای همه آحاد جامعه دانست. از دیگر مفاهیم مورد اشاره مقام معظم رهبری می‌توان به لزوم احساس بعثت امت اسلامی، خط‌شکنی علمی، اتصال به توده‌های مردم و ریشه‌های اصولی انقلاب، داشتن دید انقلابی و روحیه مبارز پیش از انقلاب در فعالیت‌های علمی و سر و جان دادن در جهاد علمی که از نکات کلیدی و مورد تأکید جدی در بیانات ایشان برای تدوین نظام توسعه علمی کشور است، اشاره نمود.

نمودار شماره ۱۰: مدل راهبردی نظام توسعه علم و دانش از نگاه مقام معظم رهبری

تحصیل محوری	بصیرت	اصالت پرورش	توجه مسئولان به دانشگاه	به روز بودن
خودسازی	ترویج خودباوری	اسلامی‌سازی	اجرایی شدن نقشه جامع	ثروت آفرینی
آرمان خواهی	امیدبخشی	توسعه فرهنگی	علمی کشور	تولید علم نافع
آگاهی سیاسی	احساس	انسجام و یکپارچگی	اولویت دار بودن جهش علمی	نوآوری
تلاش و پشتکار	مسئولیت	مأموریت محوری	هماهنگی بین دستگاه‌ها	توسعه علوم پایه
خودباوری	خلاقیت و نوآوری	پژوهش محوری	ارتباط صنعت با دانشگاه‌ها	بومی‌سازی
مبارزه	تربیت نیروی انسانی		توسعه دیپلماسی علمی	
			ایجاد زنجیره آموزشی	

مقام معظم رهبری اساتید و دانشجویان را همچون فرماندهان و افسران جنگ نرمی می‌داند که در عرصه رقابت اقتدارگرایانه بین‌المللی نقش مهمی دارند. ایشان برای اساتید دانشگاه سیاست‌هایی چون احساس مسئولیت، خلاقیت و نوآوری، ترویج خودباوری و امیدبخشی را ترسیم می‌کند و معتقد است در جنگ نرمی که دشمن به راه انداخته، برای تحقق اهداف عالیه نظام، دانشجو باید تحصیل محوری، آرمان‌خواهی، خودسازی، تلاش و پشتکار و آگاهی سیاسی را سیاست اصلی خود در دوران تحصیل قرار دهد. در جمع‌بندی نهایی از نظرات معظم‌له لزوم دانش‌افزایی، تحول و انقلاب علمی، توسعه، تعمیم و تعمیق علم، حفظ حضور بسیج در جهاد علمی، مراقبت از دستگاه علمی با سازندگی اخلاقی و معنوی و تسلط‌یابی به علم نافع برای حال و آینده، از دیگر دغدغه‌ها و تأکیدات معظم‌له برای تحقق نتایج و پیامدهایی است که در الگو به آن‌ها اشاره شده است.

کتابنامه

- انعامی علمداری، سهراب (۱۳۸۷). «تهدیدات نرم مدل تقابل استراتژیک ایالات متحده در برابر ایران، مرکز تحقیق و اسناد ریاست جمهوری»، فصلنامه تخصصی نامه دولت اسلام، شماره ۲۷.
- باقری مجد، روح‌الله و محسن فلاح (۱۳۹۶). «کارکردهای دانشگاه از نظر مقام معظم رهبری در نظام آموزش عالی ایران»، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۲۹-۷.
- بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۳۸ تا ۱۳۹۵ در موضوع دانش، برگرفته از سایت ایشان: <http://farsi.khamenei.ir>
- بنیادی نائینی، علی و صدوق، سید محمود (۱۳۹۶). «شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه دیپلماسی علم و فناوری»، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، دوره ۷، شماره ۲، پاییز و زمستان، ۸۵-۶۰.
- پورسعید، سیدمسعود و محمد شامحمدی (۱۳۹۵). «طراحی مدل جهاد علمی از دیدگاه مقام معظم رهبری (دامتبرکاته)»، فصلنامه علمی تحقیقی مدیریت اسلامی، سال ۲۴، شماره ۱، صص ۱۰۳-۸۵.
- پیشگاهی فرد، زهرا و همکاران (۱۳۹۰). «جایگاه قدرت نرم در قدرت ملی با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد، سال ۲۰، شماره ۶۱، صص ۲۱۱-۱۹۱.
- توحیدی، ارسطو (۱۳۹۳). مبانی دفاع ملی، جزوه درسی دانشگاه عالی دفاع ملی.
- حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۵). «روش‌شناسی طراحی و تدوین الگوی مطلوب در پژوهش‌های راهبردی»، فصلنامه راهبرد، سال ۲۵، شماره ۷۸، صص ۲۸-۵.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۷۹). مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی، قم: سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۶). قدرت و منافع ملی (مبانی، مفاهیم و روش‌های سنجش)، تهران: انتخاب.
- حافظنیا، محمدرضا، زهرا احمدی‌پور و مرجان بدیعی، مرجان (۱۳۷۸). تحلیل مبانی جغرافیایی قدرت ملی جمهوری اسمی ایران (پروژه تحقیقی)، فصل اول، مبانی نظری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- حسن‌بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰). مدیریت راهبردی، تهران: سمت.
- حمیدی‌زاده، محمدرضا و آزاده اشرفی (۱۳۸۹). «سنجش آمادگی دانشگاه علوم پزشکی ایران برای تبدیل شدن به سازمانی یادگیرنده»، تحقیق در نظام‌های آموزشی، شماره ۸، دوره ۴، صص ۸۲-۶۱.
- حمیدی، محمدرضا (۱۳۸۹). «پایه‌ریزی بنیان‌های دانش‌گرایی در برنامه‌ریزی توسعه ملی»، سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت دانش، تهران: مرکز همایش‌های بین‌المللی رازی.

زرقانی، سیدهادی (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر قدرت ملی: کارکردها، محاسبه و سنجش، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

سرمدت، بهرام و روشن چشم، حامد (۱۳۹۷). «ساختار شکنی گفت‌وگوهای علمی مدرن حرکتی به سوی مطالعات میان رشته‌ای با تأکید بر رویکرد پست مدرن»، فصلنامه راهبرد سیاسی، دوره ۲، شماره ۷، زمستان، صص ۷۷-۹۸.

علی‌احمدی، علیرضا (۱۳۹۴). «متدولوژی تبیین نقش مبانی و اصول ارزش‌های اسمی در طراحی ارکان جهت‌ساز برنامه‌های راهبردی (مطالعه موردی: طراحی ارکان جهت‌ساز برنامه‌های اقتصادی کشور)»، نشریه علمی - تحقیقی مدیریت فردا، سال ۱۳، شماره ۴۲، صص ۳۰-۳.

علی‌احمدی، علیرضا و کیامرزد اسدی (۱۳۸۵). «کاربرد تئوری‌ها و روش‌های تجزیه و تحلیل محیطی در تنظیم نقطه تعادل استراتژی سازمانی»، مجله مدیریت فردا، سال چهارم، شماره ۱۵ و ۱۶، صص ۱۱-۵.

فرازی، عباس، ابراهیم عمران صالحی، محسن علیزاده‌ثانی و محمدرضا طیبی (۱۳۹۵). «ارائه مدل مفهومی برنامه‌ریزی راهبردی مبتنی بر زمینه دانشگاهی ایران»، مجله آموزش عالی ایران، جلد ۸، شماره ۳، صص ۷۷-۵۱.

قرایی مقدم، امان‌الله (۱۳۸۲). مدیریت آموزشی، تهران: ابجد.

قلی‌پور، حسین و علیرضا چیت‌سازیان (۱۳۹۶). «ابعاد و مؤلفه‌های تحول در علوم انسانی در اندیشه مقام معظم رهبری و دلالت‌های آن بر علوم انسانی مطلوب جمهوری اسلامی»، مجله راهبرد فرهنگ، شماره ۳۷، صص ۱۲۴-۹۷.

کالینز، جی. ام. (۱۳۷۰). استراتژی بزرگ (اصول و رویکردها)، ترجمه کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

کامران، حسن، بهادر غلامی، اسلام یاری، سیدحسن حسینی امینی و حسین خالدی (۱۳۸۹). «جغرافیا و قدرت ملی ایران»، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۳، شماره ۱۶، صص ۲۸-۵.

محمدی فاتح، اصغر (۱۳۹۷). «فرا تحلیل پژوهش‌های دفاع مقدس در دهه گذشته: ارزیابی روش‌شناختی ۱۰۰ مقاله پژوهشی»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۴، شماره ۴، زمستان، صص ۲۲-۹.

ملائی راشد، مصطفی (۱۳۹۸). ارائه الگوی راهبردی نظارت و بازرسی بر اساس گفتمان الهی ولایت فقیه، قانون اساسی و تجارب جمهوری اسمی ایران و بهره‌گیری از تجارب موفق بشری، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.

منوریان، عباس و ناصر عسگری (۱۳۸۹). سازمان در عصر صنعت و اطلاعات و دانایی، تهران: دانشگاه تهران.

میرزابابایی، نیره (۱۳۸۹). «علوم انسانی و جایگاه آن از دیدگاه مقام معظم رهبری»، مجله تحقیق و اندیشه، دوره ۷، شماره ۱۶، صص ۴۷-۲۷.

نای، جوزف (۱۳۸۷). قدرت در عصر اطلاعات؛ از واقعگرایی تا جهانی شدن، ترجمه سعید میرترابی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

نای، جوزف (۱۳۸۹). قدرت نرم ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل، ترجمه سیدمحسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).

Caws, P. (2015). Operational, representational, and explanatory models. *American Anthropologist*, (1) 67, pp 1-10.

Goldstein, Joshua (1999). *International Relations*, New York: Longman.

Taylor, Peter (1993). *Political Geography*, England: Longman Scientific & Technical.